

Julka Nežič

Frančiškanski, ljudski in jožefinski križev pot

V pobožnosti križevega pota je strnjenih dvajset stoletij pobožnosti do trpečega Kristusa, njena sedanja oblika s štirinajstimi postajami pa je rezultat dolgega razvoja in je od začetka 18. stoletja dalje ostala bolj ali manj nespremenjena.¹ Povezana je s postavljanjem postaj križevega pota, ki upodablja dogodke z Jezusove poti od Pilatove hiše, kjer je bil obsojen na smrt, pa do kraja smrti na Kalvariji. Njihova umetniška vrednost je poglavje zase, za zgodovino ljudskih pobožnosti pa so te upodobitve pomembne zlasti zato, ker se v njih zrcali teologija in duhovnost vernega ljudstva oz. določenega zgodovinskega obdobja. Isto velja tudi za besedila križevega pota, ki so jih verniki molili in premišljevali pri posameznih postajah, pa naj je to bilo pri javnem bogoslužju ali pri privatni pobožnosti.

V pričujočem sestavku se bomo ustavili ob treh vrstah križevega pota: frančiškanskem ali jeruzalemskem, »ljudskem« in jožefinskem ali svetopisemskem, ki so bili razširjeni med našim ljudstvom v preteklih treh stoletjih.

1. Frančiškanski (jeruzalemski) križev pot

Leta 1312 so skrb za svete kraje v Jeruzalemu prevzeli frančiškani in tako vplivali tudi na pobožnost križevega pota.² Največ zaslug za njegovo širitev ima gotovo pater Leonardo da Porto Mavrizio (1676-1751),³ imenovan tudi

¹ Zgodovino te pobožnosti je temeljito opisal Avgustin Stegenšek v *Zgodovini pobožnosti sv. križevega pota*, ki je najprej izhajala v *Voditelju v bogoslovnih vedah* 15 (1912), 40-63, 97-129, 223-280, 328-334, nato pa doživela poseben ponatis, Maribor 1912. Navajam po tej izdaji. Stegenškova spoznanja je dopolnil Ferdinand Šerbelj v delu *Križev pot Antona Cebeja v okviru tradicije*, Ljubljana 1994, 31-84.

² O tem glej v: F. Šerbelj, *n. d.*, 35, 51-56.

³ Navadno se uporablja ime Leonardo da Porto Maurizio ali Leonardo da Porto Maurizio. Pri nas je znan pod imenom Leonardo Portomavriški. Njegov življenjepis, ki ga je izdal Giuseppe Maria da Masserano, je prevedel v slovenski jezik Valentin Vodnik in je izšel v Ljubljani leta 1798. V knjižici so poleg življenjepisa (str. 1-62) tudi *Viteske zhednosti po navadi obudene od svelizhaniga Leonarda po pisane od njega v' negovih naprej vsetjih* (str. 61-131) in *Zhudeshi, katere je Bog sturil na proshno proti svelizhanimu Leonardu po njega smerti, poterjeni od sbiralsha sveteh navád v' Rimu 2 dan velki serpna 1795* (str. 132-135). Valentin Vodnik je istega leta napisal tudi *Pesem od Zveličaniga Leonarda iz Porto Maricio Mašnika inu mogočniga Pridigarja ordna S.*

»apostol križevega pota«. Pri papežu Benediktu XIII. je dosegel, da so bili nekateri privilegiji, ki so jih bile s pobožnostjo križevega pota deležne le frančiškanske cerkve, preneseni tudi na druge cerkve, papež Klemen XII. pa je pod njegovim vplivom leta 1731 dovolil, da se lahko v vsaki cerkvi postavi križev pot. Leonardova zasluga je, da se je uveljavil križev pot s štirinajstimi postajami. Sam je postavil več sto križevih potov, napisal več navodil, kako se križev pot obiskuje, zlasti pa je znano njegovo besedilo križevega pota, ki ga enostavno imenujemo križev pot Leonarda Portomavriškega in je bilo prevedeno in prirejeno v različne jezike.

Gotovo je Leonardov križev pot najbolj razširjen križev pot tudi v slovenskem jeziku. Čeprav še nimamo raziskave, ki bi pokazala, kolikokrat so ga do danes ponatisnili, pa nam že bežen pregled samostojnih izdaj⁴ in izdaj v starejših in novejših molitvenikih dá slutiti, da to ni bilo malokrat. Kolikokrat je dejansko izšel, ni znano.

V izdajah iz leta 1762 in 1767 je najprej pohvaljeno delo »brumniga« patra Leonarda, nato pa podana kratka razlaga križevega pota, ki se lahko imenuje »Pot S. Krisha, Pot Calvariae, Pot te bolezhine, inu shalosti«.⁵ Gre za žalostni pot, ki ga je Zveličar prehodil od Pilatovega dvora na goro Kalvarijo. Ima štirinajst postaj, ker se je Kristus na tem potu »duanaistkrat sadershou, po smerti pak je duakrat preneshen byu«⁶ (najprej v Marijino naročje, nato še v grob). Začetnica te pobožnosti je Marija Devica, ki ni nikoli nehala obiskovati svetih krajev, temveč je tam tudi pred svojo smrtjo premišljevala Sinovo trpljenje. Posebej so omenjeni tudi nekateri svet-

Franciska, ki obsega štirinajst štirivrstičnih kitic. V njej sicer ne omenja posebej Leonardovega prizadevanja za širitev pobožnosti križevega pota, vendar ga prikazuje kot tistega, ki mu je Bog dal »povele: Grêšne Lahe boš budil«. Tako Leonardo »Terde serca preoberne / V' pregrêhah plêsnive / Stari svet v' nov preverne / Zviža krivovêrnike ... Kakor nekda Jeremija / Dol podêra, zida spêt / Ruje, seje, nu polija / Skuz lêt in' štirdesêt.« Valentin Vodnik, *Zbrano delo*, Ljubljana 1988, 36-38.

⁴ A. Stegenšek navaja naslednje izdaje v slovenskem jeziku: okoli 1800, 1802, 1810, 1835, 1849, 1853 in 1861. Prim. n. d., 121. Vse so izšle v Ljubljani. Celovška izdaja, ki jo omenja, je iz leta okoli 1810, celjska iz leta 1822, graške (bilo bi jih naj pet) pa med leti 1843-1861. Poleg omenjenih izdaj hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in v Arhivski zbirki slovenskega verskega tiska v semeniški knjižnici v Ljubljani tudi nekatere druge izdaje, nimajo pa prve, ki bi naj izšla po letu 1751, morda 1753, kakor je to zapisal Frančišek Reból. Prim. Frančišek Reból, *Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. Prispevki za slovensko slovstveno zgodovino*, v: *Čas* 2 (1908), 321. Za marsikatero knjižico ni mogoče točno določiti, kdaj je izšla, ker v njej ni natisnjene letnice; ponekod je pripisana s svinčnikom.

⁵ Naslovnica izdaje iz leta 1762: *Pot svetiga krisha. Pervu u'laskim Jesiko od brumniga Pater Leonarda imenuanga a Porto Mauritio is oistreishiga ordna suetiga Franciska resloshen; Potler nemshku, sedi pak krainsku k' zhasti Christusoviga terplenja Od einiga drusiga Paterja taistiga Ordna na suetlobo dan S' perpushenjam tyh Vikshih. Je utissennu, inu imeti u' Lublane per Joannesu Jurju Heptnerju*. Prim. str. 6.

⁶ Prim. *Pot svetiga krisha* 1762, 6.

niki in svetnice (npr. Bonaventura, Frančišek Saleški, Albert idr.), ki so se odlikovali v premišljevanju Kristusovega trpljenja. V uvodu so tudi navodila o pridobitvi odpustkov in določila glede postavljanja križevih potov ter določila, kako se križev pot obišče oziroma premišljuje; sledi še opomin k ljubezni do te pobožnosti. Poznejše izdaje, zlasti tiste po letu 1800, imajo navadno skrajšan uvod, v skoraj vseh izdajah pa je tudi dodatek *Andohti pouna visha Sveto Masho shlishati. Od Zhastitlouga, Boga Bojezhiga P. Leonarda imenuvaniga à Porto Mauritio Is ostreishiga Ordna S. Francishka U' lashkim Jesiku spissana; pokler od eniga is taistiga Ordna na nemshku, sedi pak na krainsku prebernjena*.⁷

Leonardov križev pot ima štirinajst postaj, naslovljenih tako, kakor jih poznamo še danes. Vsaka postaja se začne z molitvijo Molimo te, Kristus, in te hvalimo ..., ki ji sledijo misli za premišljevanje, tem pa odgovor molivca. Na koncu so molitve Oče naš, Zdrava Marija, Čast bodi ter vzklik Usmili se nas.

Pred prvo postajo je molitev, da bi z Gospodom delo začeli in ga z njim dokončali. Sledi »offervainje«, v katerem molivec daruje križev pot Jezusu in izrazi željo, da bi rad prejel vse odpustke, združene s križevim potom. Po zadnji postaji je molitev, s katero molivec opravljeno pobožnost daruje v večjo Božjo čast, se z njo zahvaljuje za vse milosti, ki jih je prejel zase in za druge, za odpuščanje grehov vsega sveta, za pomoč »tyh reunih dush«.⁸

Premišljevanje se začne s povabilom molivcu, da premišljuje o Jezusovem trpljenju, njegovih čednostih (npr. ponižnosti, krotkosti, pokorščini, ljubezni) in o svojih grehih, ki so podpisali Jezusovo smrtno obsodbo, povzročili Jezusove padce pod križem in njegovo smrt na križu. Zaradi te krivde je grešnik povabljen, da »zdihne« k Jezusu (»... jokej, inu sdihni vezh is serzam, koker is ustmi«; tako pri prvi postaji, podobno tudi pri drugih), prizna svojo krivdo (»... prekley tuojo nepoterpeshlivost, napuh, inu shtimanje«; tako npr. pri tretji postaji) in ga prosi odpuščanja (»... Sgreivei se zhes tuoje greihe«; tako npr. pri enajsti postaji).⁹ Molitev, ki sledi, je izraz grešnikovega spreobrnjenja (»nigdar vezh nozhim jest greshiti, O moy Bug! nigdar vezh, nigdar vezh«; v deveti postaji)¹⁰ in prošnja, da »bodem tudi jest poun troshta na sadnjo uro tebe viditi mogu«.¹¹

Čeprav želi nagovor grešnika predramiti in se dotakniti grešnikovega srca, pa vendar ni osladno in tudi bolj razumsko usmerjenega vernika ne odvrča od molitve. A. Stegenšek sicer pravi, da je »Leonardov tekst za naše razmere, za ljudstvo bolj mirnega čustvovanja preveč retoričen,«¹² vendar to najbrž ne bo držalo, saj se v tem primeru ne bi tako dolgo ohranil.

⁷ Tako v izdaji leta 1762.

⁸ Prim. izdajo 1762, 62-64.

⁹ Povzeto iz izdaje 1762.

¹⁰ Prim. izdajo 1762, 52.

¹¹ Izdaja 1762, 50.

¹² A. Stegenšek, *n. d.*, 122.

Ko je Stegenšek primerjal Leonardov križev pot s svobodno priredbo tega križevega pota, ki ga je pripravil avtor s Koroške,¹³ je ugotovil, »kako bogate misli, kaka obilica in eleganca v izrazih, kaka raznoterost in mističen vzlet v čustvih, sploh kaka asketska dovršenost vlada pri Leonardu. Iz nje ga govori umetnik plastične dikcije in asket z razvitim notranjim življenjem.«¹⁴

Poleg križevega pota Leonarda Portomavriškega, ki so ga verniki uporabljali za privatno pobožnost in je bil odobren tudi za javno božjo službo, so bili razširjeni tudi drugi križevi poti. Med tistimi, ki so bili namenjeni zasebni pobožnosti najdemo npr. križeve pote za posamezne stanove¹⁵ ali za uporabo ob različnih priložnostih.¹⁶ Posebej pa je treba omeniti tako imenovani »ljudski« križev pot, ki ga je v svojem »halištru« ohranil Matija Naglič.¹⁷

¹³ Nekateri avtorji so Leonardov križev pot prirejali ali ga tudi vsebinsko razširili. Stegenšek omenja dve taki besedili: besedilo neznanega avtorja iz Celovca in besedilo radgonskega dekana Dajnka, vendar je mnenja, da je bil ta poskus brez praktične vrednosti. Pravi tudi, da bi bilo »brez koristi, a ne brez truda, če bi hoteli pregledati vse tozadevno slovstvo«. Prim. A. Stegenšek, *n. d.*, 122-123.

¹⁴ A. Stegenšek, *n. d.*, 122.

¹⁵ Prim. npr. F. S. Šegula, *Na Kalvarijo! Knjiga križevih potov*, Maribor 1923. V njej so med drugim tudi naslednji križevi poti: Križev pot za društvo moških (očetov in gospodarjev); Križev pot za društvo žen (mater in gospodinj); Križev pot za delavce in službenike; Kraljevi pot svetega križa, za mladeniče; vzet iz molitvenika *Življenje srečen pot za mladeniče*, ki ga je napisal škof A. M. Slomšek; Kraljevi pot svetega križa za dekleta, iz molitvenika *Krščansko devišstvo*, ki ga je napisal A. M. Slomšek.

¹⁶ Prim. npr. F. S. Šegula, *n. d.*, v katerem najdemo Križev pot na čast presv. Rešnjemu telesu (vzet iz molitvenika *Dušna paša*, ki ga je napisal Friderik Baraga); Križev pot evharistincev, pred izpostavljenim sv. Rešnjim telesom; Križev pot v počestitve najsvetejšega srca Jezusovega; Križev pot na dan svetega obhajila; Križev pot za krščanske družine; Križev pot za obnovljene samostanske obljube; Križev pot za adventni in božični čas; Križev pot za postni čas; Ljubezen do križa (Veliki petek); Križev pot za verne duše; Memento mori (Sv. križev pot kot priprava na smrt).

¹⁷ Fr. Reból pravi, da je izraz »hališter« Nagličeva skovanka iz besede »register«. Nagličev »hališter« obsega več različno velikih in obsežnih zvezkov, v katere je Naglič pisal vsebino raznih nabožnih knjig, prepisoval razne molitve, odlomke iz Svetega pisma, nabožne pesmi ipd. Del »halištra« hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, nekaj zvezkov pa je v Arhivski zbirki slov. verskega tiska v semeniški knjižnici v Ljubljani. Na Nagličev »hališter« je opozoril Fr. Reból v navedenem delu, Marija Stanonik pa je s svojim člankom *Matija Naglič – gorenjski bukovnik, med nebom in zemljo*, v: Tone Roblek (ur.), *Preddvor v času in prostoru*, Preddvor 1999, 215-232, njegova spoznanja dopolnila. Omenjeni »Nagličev« križev pot je ohranjen v zvezku, ki se nahaja v Arhivski zbirki slov. verskega tiska v semeniški knjižnici v Ljubljani, in to v zvezku z oznako L VI a 22. Strani v zvezku: 98-158. Na koncu križevega pota, na str. 158, je Naglič zapisal: »Vse k vezhi boshij zhasti jnu k spominu terpelnja Kristusovga. ta Krishov pot sazhev pisati ta 22.ti malgasevz do pisov ta 4.ti augusta 1833.« Ni pa navedel, od kod mu je križev pot poznan.

2. »Ljudski« križev pot

V Nagličevem »halištru« je več različnih križevih potov, tudi prej omenjeni Leonardov, med njimi pa zasluži posebno pozornost križev pot, ki izstopa zaradi tipičnih prvin ljudske vernosti, ki so navadno prišle v ljudske pobožnosti pod vplivom privatnih razodetij.¹⁸ V času, ko je bilo bogoslužje v ljudem neznanem jeziku in zato pri njem niso mogli aktivno sodelovati, so se pojavile pobožnosti, ki izražajo vero na način, ki je liturgiji tuj. V njih se razodeva želja vernika po konkretnem, oprijemljivem, po naštevanju in merjenju, pa tudi po agresivnosti in sočustvovanju. Žuganje s kaznijo in peklom je v ljudskih pobožnostih nekaj vsakdanjega, prav tako pa tudi vernikovo sočustvovanje s trpečim Jezusom in njegovo Materjo.

Vse te sestavine srečamo v križevem potu, ki ga je zapisal Matija Naglič in ga zato lahko imenujemo tudi »ljudski« križev pot. Ima štirinajst postaj,¹⁹ z enakimi naslovi kot jih pozna Leonardo Portomavriški, pa tudi s podobno zgradbo posameznih postaj. Vse postaje so približno enako dolge in narejene po isti shemi: napovedi (naslovu) postaje, ki ji sledi molitev Moli-mo te, Kristus in te hvalimo ..., ²⁰ nato pa premišljevanje, nagovor molivcu (grešniku), njegov odgovor na nagovor, Oče naš, Zdrava Marija, Čast bodi, Usmili se ...

Po križevem potu prosi vernik v molitvi pred oltarjem za usmiljenje, opravljeno pobožnost pa daruje Bogu takole: *»usemi to andoht gor k'povikshanju tvoje zhasti, k'eni hvaleshnosti, usih meni, inu drugim sturjenih gnad, sa odpushanje tih grehov zeliga svejta, sapomozh, tih reunih dush ... poglej tu oblizhje Kristusa tvojiga Sijna; u'shlishi ta glass njegove svete Kervij, jnu bodi gnadlov, jnu milostou, meni v'bogim greshniku«.*²¹ Offer-vanje (*Molitvu pred krishovim potam*) je molitev, s katero molivec daruje

¹⁸ K Slovincem naj bi taka privatna razodetja prišla pod vplivom in po posredovanju spisov pobožnega nemškega kapucina P. Martina Kohemskega, za katerega pravi Fr. Reból, da je sentimentalno premišljevanje Kristusovega trpljenja pripeljal do vrhunca. Prim. Fr. Reból, *n. d.*, v: *Čas* 2 (1908), 378.

¹⁹ Besedilo križevega pota navajam tako, kot ga je zapisal Naglič, tudi z vsemi nedoslednostmi. Za celotni križev pot velja, da je pisava zelo čitljiva, vendar je včasih težko presoditi, ali gre za veliko ali malo začetnico, kar velja zlasti za črko K. Naslovi postaj: 1. jesus bo kervizhnu od pilatusha k'smerti obsojen, 2. jesus usame Krish na svoje Rame, 3. jesus pade pervizh pod krisham, 4. jesus srezha svojo shalostno Mater, 5. Simon od Cijrene pomaga jesusu Krish nosit, 6. Veronika poda jesusu en potni pert, 7. jesus pade drugizh pod Krisham, 8. jesus troshta te jerusalemske Shene, 9. jesus pade trekizh pod Krisham, 10. jesus bo do nagiga sleizhen, inu is grenkem shovzam napojen, 11. jesus bo na Krish perbit, 12. jesus umerje na Krishu, 13. jesus bo is Krisha doli vset, jnu narozhje Marje poloshen, 14. jesus bo u'grob poloshen.

²⁰ Na str. 98, pri prvi postaji, s pripisom: »tako po vsakim stationi.«

²¹ Prim. str. 156-157. Čeprav se molitev moli na koncu križevega pota, jo je Naglič zapisal pred »darovanjem«, ki je na začetku pobožnosti.

križev pot Kristus, prosi za dodelitev vseh odpustkov in »de bi jest skus ta krishov pot utimo shivljenje tvojo milost, inu u'perhodnimo to vezhnu veselje sashlushit mogou«. ²² Po vsebini se ujema z molitvijo, ki jo najdemo na začetku križevega pota Leonarda Portomavriškega.

Besedilo križevega pota sicer sloni na svetopisemskem poročilu o Jezusovi krvavi poti od Pilatove sodne dvorane do Kalvarije, vendar je v njem mogoče zaslediti prej omenjene »ljudske dodatke«. Tako na primer Judje obdolžijo Jezusa, ko ga tožijo Pilatu, da je pijanec in obseden s hudičem. Značilnosti ljudske vernosti izstopajo zlasti pri dvanajsti postaji, in to že v njenem prvem delu (premišljevanju): »Preklinajo, on ima ternasto krono na glavi, jo namore nekamer naslonit. Lasje na glavi so vsi smeshani odzuckajna, njegovu oblizhje je blede, plaukaste, od shlafernz, inu sapluvan, toku je de ni zhloveku podoben. Njegov zeli shvot se is ran na vidi.« ²³

V drugem delu postaje je vedno nagovor grešniku, ki je poln očitanj in žuganj s kaznijo in peklom, če se grešnik ne spreobrne. Tudi s tega vidika najbolj izstopa dvanajsta postaja, v kateri Jezus sam takole nagovarja grešnika: »Poslushej moj greshnik kaj sem sate terpov: u'vertu getsemani sem 62.taushent 292.grenkeh sous sate stozhu, 305.kervavih kapelz spotiu, u'gaishlanju sem 6666.shlakou prejev: je tu she premalu; poshlushej dalej: jest sem prestav 110. shlafernz, spestmi sem biv 30.krat bit, na urat sem biv 120.krat udarjen, na herbet 300.krat, na serze inu perse 43.krat, na glavo 85.krat, na strani, jnu ledje 38.krat Kaj sem otey, she sate striti; narame sem biv 62.krat, na roke 40.krat, na noge jnu pishal 32.krat udarjen. Smerdlivih plunzov je blu 32. umoje oblizhje pluvaneh, is nogami sem biv 170.krat sunjen; na semlo 13.krat vershen, 300.krat sa lasse zukan. Sa brado 58.krat. ternasta krona je meni 300.luken naredila. 900.krat sem sate milu sdihnuv. Metrvizhnih bolezhin sem 160.prejev. Kaj bi biv mogov she striti, inu nisem sturov? Moj zhlovek moj greshnik, zhe lete besede nagredo tebi k'serzu, zhe nashalujesh, de s'tvojem greham se tvojga Dobrotnika toku martrov, toku rezhem jest, de tvoje serze je she od pregreh oterpnilu, okamnelu, ja tershi je koker skale katere so pokale ...; rezhem jest, kar S. Duh je skus usta S. Paula govori: Katir na lubi jesusa kristusa, ima preklet biti, inu vess folk ima odgovort, Amen; toje, nej bo preklet.« ²⁴

Takšna in podobna očitanja, ki v četrti postaji spominjajo na očitanja iz bogoslužja velikega petka, ²⁵ želijo človeku izvabiti solze in ga privedi do

²² Str. 157.

²³ Str. 144.

²⁴ Strani 145-148. Ta zapis spominja na privatna razodetja Elizabeti, Brigiti in Matildi, ki jih omenja Fr. Reból, ko razpravlja o slovenski izdaji legende o Genovefi. Prim. Fr. Reból, *n. d.*, 430.

²⁵ V četrti postaji nagovori grešnika Marija: »Moj zhlovek, moj greshnik, povej meni, kaj hudiga je tebi sturu moj lubesnivi siyn, de ti njegovu, jnu moje serze skus tvoje pregreshnu Shivljenje, istako shalostjo pounish; morebit satu kir je tebe u'stvaru, ...; ali satu

spreobrnjenja. Če to ne zadošča, je pri roki napoved kazni: »Oti nasrezhni Napihnenz, ti prah inu pepev, pojdi na britof, usemi uroko eno mertvashko glavo, poglej ali morezh lozhit enga revniga, od bogatiga, ali se na boijsh de te bog is prevsetnem na ponisha, jnu is offertnem Angeli u'Pekov na ver-she.«²⁶

V tretjem delu postaje grešnik odgovarja na obtožbe in priznava svojo grešnost. Na primer pri deveti postaji naj bi odgovoril na vprašanja, kolikokrat je v mislih grešil, koliko nesramnih, nespodobnih, sovražnih, nečistih misli je imel; koliko pohujšljivih, preklinjajočih besed je izgovoril; koliko grdi in ostudnih, škodljivih del je storil; koliko dobrih odpustkov ter svetega časa je zamudil. Razumljivo je, da grešnik na take očitke odgovarja in priznava, da ima več grehov kot las na glavi²⁷ in vedno znova izraža željo po spreobrnjenju. Odpove se hudiču: »Sedej to uro se odpovem hudizhu, jest dam slovo usem sapelivem tovarsham, jest ozhem rajshi deta moj jesik segnije, moje roke se posushijo, noge polomijo, ozhij oslepijo, ushesa oglushe ...«²⁸ S tem je dosežen cilj vseh nauk in groženj, pa tudi pobožnosti križevega pota.

Fr. Reból domneva, da so »ljudski« križev pot najbrž uporabljali že v 18. stoletju in da so bili prav takšni križevi poti povod, da so janzenisti hoteli odpraviti pobožnost križevega pota.²⁹

3. Jožefinski križev pot

Ko je Jožef II. začel s prenovo cerkvenega življenja, je (l. 1786) iz javnega bogoslužja izključil vse posebne pobožnosti, med njimi tudi križeve pote. V cerkvah so smele ostati le tiste slike križevega pota, ki so imele zgodovinsko podlago v Svetem pismu. Zaradi tega predpisa so se pojavila tudi nova besedila za to ljudsko pobožnost, ki so bila povsem drugačna od frančiškanskih in »ljudskih« križevih potov. Med tako imenovanimi svetopisemskimi ali jožefinskimi križevimi poti je tudi križev pot Antona Klementinija, ravnatelja ljubljanskega bogoslovja, ki ga je izdal z naslovom: *Sveti Krishovi pot, to jé, premishluvanje terplenja Jesusa Kristusa, Is svétiga Pisma naprav-lenu, inu vun danu s' perpushenjam Duhóvne inu deshélske Gospóske*.³⁰

kir je tebe k'pravi veri poklizov, - morebit satu kir je tvoij dushi per svetim kerstu madesh pouverbanga greha dol sbrisov, v'pravi veri te poterdu ... Moj zhlovek; sakaj moje serze shalish - morebit satu kir sim tvoja Mati, tvoja besodniza, tebi tulkokrat gna-do sprosila, boshjo jeso postolashila.« (111-112)

²⁶ 2. postaja, 108.

²⁷ Prim. 131, 133.

²⁸ Str. 124.

²⁹ Prim. Fr. Reból, *n. d.*, 377.

³⁰ Tako se glasi popoln naslov prve izdaje.

Izšel je štirikrat: leta 1806, 1808, 1812 in 1826.³¹ Klementiniju so sledili še drugi avtorji, med njimi npr. F. S. Metelko,³² kot zadnji pa Jožef Kek.³³

V uvodu v prvo izdajo Klementinijevega križevega pota je rečeno, da je to premišljevanje Kristusovega trpljenja, ki sloni na zapiskih evangelistov in je pripomoček krščanskim dušam za zasebno pobožnost, da bi bile deležne sadov Kristusovega trpljenja, da bi pravični rasli v pravičnosti, grešniki pa se vrnili k Bogu. Premišljevanja lahko vernik uporablja v cerkvi ali kje

³¹ Fr. Reból omenja v svojih *Prispevkih za slovensko slovstveno zgodovino* vse štiri izdaje, vendar pozna prvo le iz Nagličevega »halištra«. Prim. Fr. Reból, *n. d.*, 375. J. Šafarik omenja samo dve izdaji, in sicer izdajo iz leta 1808 in 1826. Prim. Josef Jeriček (izd.), *Paul Jos. Šafarik's Geschichte der südslawischen Literatur, I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum*, Praga 1864, 136. K. Glaser navaja *Sveti Krishovi pot* A. Klementinija pri imenu Janez Bedenčič (1777-1843), ki da je leta 1808 oskrbel četrti natis omenjenega dela. To popravi v *Prilogi* k isti knjigi pri navajanju *Svetiga Krishoviga pota* (skusi Antona Klementini), ko omenja izdaje iz leta 1808, 1812 in 1826. Pri letnici 1808 ne navaja, ali gre za prvo ali drugo izdajo, medtem ko pri letnici 1812 pove, da je to tretja izdaja. Glede četrte izdaje ima iste podatke kot Šafarik. Prim. Karol Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1894; II. del, 269. F. Simončič navaja za prvo izdajo letnico 1808, za četrto pa 1826; pri drugi in tretji izdaji ima vprašaj. Prim. Franc Simončič, *Slovenska bibliografija*, I. del, Ljubljana 1903-1905, 208. F. Kidrič omenja tri izdaje Klementinijevega križevega pota: 1804, 1806, 1808. Prim. France Kidrič, *n. d.*, 454. To je edini avtor, pri katerem je mogoče zaslediti letnico 1804, ki je gotovo napačna. A. Stegenšek omenja vse štiri izdaje s točnimi letnicami izdaje. Prim. *n. d.*, 118.

Vse štiri izdaje so ohranjene v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, vendar ni na nobeni tiskanega imena avtorja. Anton Klementini je napisan s svinčnikom, v četrto izdaji je dodan še Janez Bedenčič, ki naj bi oskrbel ta natis. Knjižici iz leta 1806 in 1808 res ne navajata, za katero izdajo gre, vendar pa je na naslovnici iz leta 1812 zapisano, da je to tretja izdaja. Ker je bila prva izdaja dolgo časa izgubljena, je razumljivo, da je omenjeni avtorji ne poznajo.

³² Prim. Franc Serafin Metelko (ur.), *Krishov pot*, ali *Premishlovanje Kristusoviga trpljenja*, V' Ljublani 1818, obseg: 33 strani. Niti na naslovnici niti na nobeni strani ni navedeno njegovo ime. Najprej je »perpravljanje«, nato sledi štirinajst postaj, imenovanih premislek: Jesus krí potí, Jesus je vjét, Jesus berljúsgnen ino od Petra zatajé, Raji Baraba, ko Kristusa, Jesus bizhan, Jesus s'ternjam venzhan, Jesus k'smerti obsójen, Jesus krish nêse, Shimen is Ziréna, ino shene, Jesus krishan, Jesus na krishu, Kristusova stran prebodčna, Jesus is krisha snét, Kristusov pogrêb. V premišljevanju se prepletajo svetopisemski citati, razlaga in pobožni zdihljaji. Na koncu postaje ni molitev, kakor je to v navadi pri križevem potu Leonarda Portomavriškega.

³³ Objavljen v molitveniku *Duhovni tovarš pobóžniga kristjana, ali nápeljevanje h' keršanskimu življenju in molitve, z' katerimi zmóremo Boga po dolžnosti častiti, se mu za prejete dobróte zahvaliti, in ga vsih potrebnih reči prositi*, Ljubljana 1838. Križev pot je na straneh 481-524, pri vseh postajah so tudi slike. Naslovi postaj (shtazionov) so enaki kot pri Metelkovem križevem potu, le da so bolj konkretni: Jesus kervavi pot poti, Sovrashniki Jesusa primejo in sveshejo, Eden slushabnikov Jesusa sa uho udari - Peter ga sataji, Judje Jesusa per Pilatushi toshijo, in sa Baraba prosijo, Hlapzi deshelskiga oblastnika Jesusa gajshlajo, Vojaki in hlapzi Pilatushevi Jesusa s'ternjem kronajo, Pilatush Jesusa k'smerti obsodi, Jesus teshki kris nese, Simon is Zirene pomaga Jesusu krish nesti - shenê jokajo, Jesusa na krish perbijejo, Jesus na krishi terpi, Jesus na krishi umerje - eden vojakov mu s' sulizo stran prebode, Jesusovo teló is krisha snémajo,

drugje; bere naj glede na priložnost (več ali manj).³⁴ Iz prebranih resnic naj izbere tiste, za katere spozna, da so mu bolj potrebne. V ta namen je na koncu knjižice dodan »Kasavez Navukov«, ki v nekaj besedah povzame glavni nauk postaje. Pri prvi postaji piše: »Kakú krivizhnu je vselje nad grêshnimi rezhmy,« pri šesti pa: »Od pokórshine, katero smo dolshny Bogú skasati; inu od shkodlivosti napúha,« pri osmi: »Kaku potrebnu je posvejt-niga veselja se ogibati, aku hózhemo svelizhanje dosêzhi,« pri deseti: »Od grêhov poshrêshnosti inu jesika.«³⁵

Naslovi postaj, povzeti iz izdaje 1806 so naslednji: 1. Jêsus se poty od velikih tesháv takú, de je njegovi pút kakor kápke kervi na sêmlu tekozhe; 2. Jesusa popadejo od Judasa perpelani sovrashniki; 3. Jesusa toshijo pred vishimi farji; 4. Jesusa pred Pilatusham tóshio, sa hudobniga Barábba pak prosio; 5. Pilatush pusty Jesusa gajshlati; 6. Jesusa s' ternjam kronajo; 7. Pilátush Jesusa v' smert zhês dá; 8. Jesus nese svoj krish; 9. Simon Zirenêjz nese krish sa Jesusam, inu shenê nad Jêsusam shalujejo; 10.: Jesusa na krish perbiejo; 11. Jesus na krishu she shiv; 12. Jesus na krishu mertu; 13. Jesu-sovo telú snámejo is krisha; 14. Jêsusovu Telú poloshê v' grob.³⁶

Naslovu postaje sledi odlomek iz evangelija (Branje is S. Evangelia) nato slika (v prvi in tretji izdaji), nauk in na koncu še molitev. Prvi dve izdaji sta glede besedila enaki, medtem ko sta tretja in četrta vsebinsko obširnejši, kajti besedilo je »per vsakimu Shtaziónu she s'enim náúkam pérdalshanu«, kakor je navedeno na naslovnici tretje izdaje. Gre za dodatek, ki obsega nauk II, »naprejšetje« in molitev.

Svetopisemsko besedilo, ki je vključeno v nauk in molitev, je praviloma pisano poševno. V prvi izdaji so viri navedeni v opombi pod črto, v drugi izdaji pa je vir naveden med samim besedilom, kar zelo otežuje branje. Isto velja za tretjo in četrto izdajo.

Vsaka postaja je v prvi in tretji izdaji³⁷ opremljena s sliko, pod katero je napis: A. J. Herrlein Pinx. A. Stegenšek navaja, da je slike po izvirniku A. J. Herrleina vrezal v baker Avg. Zenger (pri nekaterih postajah je njegovo

Jesuso vo teló v' grob devajo. V premišljevanje so vključeni svetopisemski citati; premišljevanje se zaključí s prošnjo k Jezusu za pomoč, nato pa sledijo za križev pot običajne molitve: Oče naš, Zdrava Marija in Čast bodi oz. Slava Očetu. Na str. 525-552 je kot Druga visha objavljen križev pot Leonarda Portomavriškega, vendar v uvodni molitvi niso navedeni odpustki, na koncu postaj pa so izpuščene molitve Molimo te, Kristus ..., Usmili se nas.

³⁴ Prim. 1806, *Predgovor*.

³⁵ Strani niso označene.

³⁶ A. Stegenšek navaja, da je bil po Klementinijevem križevem potu narejen križev pot v Črešnjicah. Prim. n. d., 120.

³⁷ V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani hranijo dva izvoda izdaje iz leta 1812, ki sta glede besedila identični, ena od njih ima tudi bakroreze, ki jih v drugi ni. Strani pri bakrorezih niso označene.

ime tudi zapisano), pomembne pa so zlasti zato, ker so služile kot predloge za razne oljnate križeve pote.³⁸

V Nauku se molivec sreča z Jezusovim trpljenjem. Jezusu priznava, da »... na moje mestu si se postavil, mój dólǵ namêsti mene plazhújesh ...«, prav tako pa tudi, da »sim postal hujshi, ku prêd, jetnik hudizhovi, inu sushni greha«, kakor je zapisano pri peti postaji.³⁹ V Nauku izstopa zavračanje zlasti posvetnega veselja, »ker je veselje sazhetik nashe pregrêhe bilu« (1. postaja),⁴⁰ pa tudi drugih grešnih razvad, kot npr. da »vezh shelimó ludêm, ku Bogú dopasti« (3. postaja),⁴¹ saj »sa tiga volo smo se lepotili, snashili, inu ledêm pred ozhý stávilí« (6. postaja).⁴² Zato je treba »veselje tigá svejta pustiti« (8. postaja).⁴³ Pri deseti postaji omenja, »da greshimo s' gólnostjo inu poshreshnostjo v' jedi inu piázhi«,⁴⁴ pri drugi pa »lákornost, inu skopóst«.⁴⁵ Kljub tolikšni grešnosti se človek Jezusu smili, kajti »tó nasho nevumnost tedaj, Jesus, pred ozhmy ima«,⁴⁶ ko prosi nebeškega Očeta za naše odpuščanje. Zato je »sam Kristus Jesus pravi Viski Duhóvni ságrinalu pretergal« (12. postaja)⁴⁷ in »vêzhnu reshenje sadóbil«. Nauk zadnje postaje je zelo zgovoren, saj je glede človekovega prizadevanja za dobro rečeno: »... aku bih se nashm ali drugih ozhêm vzhasih sgublenu sdy pred Bogam vender ny sgublenu. Sakaj Bog glêda na nashe serzê«. In: »Ravnu takú tudi mi skrivnósti shivlenja, terplenja, smerti, pokopa inu gori ustajenja Jêsuma Kristusa ne smemo samu sa pergódbé viditi, katêre so she sdavno minule: temuzh tê skrivnósti mórejo nashimu duhu inu vêri taku prizheozhe biti, kakor bi se sdaj godile.«⁵⁰

Molitev je vedno odgovor na nauk. Molivec z njo izreka svoje sočustvovanje z Jezusom in priznava svojo grešnost, ko »vezh blagu inu posvetno veselje, ku tebe, bres konzšno dobróto, inu vezh tvoje stvary, ku tebe usigamogózhiga stvarnika lubim«,⁵¹ pa tudi obljublja spreobrnjenje: »Vuss zhass mojiga shivlenja hózhem mojo nesvestovo, inu krivizhnost objokuvati«. Seveda prosi tudi za pomoč, da »svejtu odmerjem, inu sanaprej samu tebi shivym«.⁵³

³⁸ Prim. A. Stegenšek, *n. d.*, 118-119.

³⁹ Izdaja 1806, 44.

⁴⁰ Izdaja 1806, 13.

⁴¹ Izdaja 1806, 30.

⁴² Izdaja 1806, 48.

⁴³ Izdaja 1806, 63.

⁴⁴ Izdaja 1806, 72.

⁴⁵ Izdaja 1806, 20.

⁴⁶ Izdaja 1806, 83.

⁴⁷ Izdaja 1806, 89.

⁴⁸ Izdaja 1806, 90.

⁴⁹ Izdaja 1806, 104.

⁵⁰ Izdaja 1806, 105.

⁵¹ Izdaja 1806, 105.

⁵² Izdaja 1806, 21.

⁵³ Izdaja 1806, 106.

Z drugim Naukom, molitvijo in najprejvsetjem (tretja in četrta izdaja) je dana možnost izbire: molivec po branju iz Svetega pisma odloči, katero obliko bo uporabljal. Naprejvsetje vsebuje konkretne obljube poboljšanja, npr.: »varvat se hózhem, da pèr krivizah, inu teshavah nobeno nepotèrpeshljivo, al tudi nepotrebno besedo nebodem rekal, inu de se s' mojimi blishnimi nebódem prepíral«;⁵⁴ ali: »bóm skerbèl, de vse dolshnósti spolnim«.⁵⁵ Molitev je navadno kratka, precej krajša od tiste v prvem delu postaje. Od nje se razlikuje ne samo po dolžini, temveč tudi po tem, da je vedno napisana v prvi osebi množine in da se zaključí z liturgično obliko (Po Gospodu ..., ali: Ki živiš in kraljuješ).

Za jožefinski križev pot pravi A. Stegenšek, da je »preosnova frančiškanskega križevega pota, a brez tradicije in brez stalnosti, pri vsakem pisatelju drugače«.⁵⁶ Sama misel se mu ne zdi slaba in misli, da jo je Klementini dobro izvedel, vendar poudari, da to ni križev pot, »pot iz Pilatove hiše na Kalvarijo, ni z odpustki obdarovana, ni katoliška, t. j. vesoljna pobožnost«.⁵⁷ Kljub temu je prepričan, da gre duhovnikom tiste dobe zasluga, da so med verniki ohranili ljubezen do premišljevanja Gospodovega trpljenja in s tem pripravili ugodna tla, da se je po letu 1830 lahko spet obnovil križev pot v frančiškanski obliki.

Sklep

Če primerjamo besedila križevih potov Leonarda Portomavriškega, (zapisovalca) Matija Nagliča in Antona Klementija, ugotovimo naslednje:

1. Vsa tri besedila so pomembna zlasti zato, ker so z njimi ohranjene tri različne oblike iste ljudske pobožnosti, ki je bila med našimi predniki vedno zelo priljubljena in se v njih zrcali vernost našega naroda.

2. Čeprav v vseh treh primerih govorimo o križevem potu, pa – kakor je to zapisal že A. Stegenšek – Klementinijev križev pot dejansko ni križev pot v klasičnem pomenu. Ker se je Klementini strogo držal Svetega pisma, obsega njegov križev pot le tiste postaje, ki imajo temelj v Svetem pismu (zato svetopisemski križev pot), ne pa tudi tistih, ki jih je v klasično pobožnost križevega pota vnesla krščanska tradicija. Da je lahko ohranil splošno veljavno prakso štirinajstih postaj, je moral vanj vključiti tudi dogodke, ki se niso zgodili na poti od sodne dvorane do kraja križanja.

3. Zgradba prvih dveh križevih potov je zelo podobna, saj sledi shemi: molitev (Molimo te, Kristus, ...), nagovor oz. premišljevanje, odgovor molivca, molitve (Oče naš, Zdrava Marija, Slava Očetu in Gospod, usmili se).

⁵⁴ Izdaja 1812, 31.

⁵⁵ Izdaja 1812, 67.

⁵⁶ A. Stegenšek, *n. d.*, 121.

⁵⁷ A. Stegenšek, *n. d.*, 121.

Ker so naslovi postaj pri obeh enaki, je tudi vsebina premišljevanj precej podobna, povsem drugačna pa je govorica oz. jezik. Besedilo Leonarda Portomavriškega je dovolj trezna, da je bil njegov križev pot sprejet za javno božjo službo in se je ohranil do danes, medtem ko je »Nagličev« križev pot zaradi vplivov privatnih razodetij preveč čustveno obarvan in pridigarški v slabem pomenu besede. Klementinijev križev pot ne vključuje prej omejenih molitev; premišljevanju oz. nagovoru sledita nauk in molitev, ki je pri vsaki postaji drugačna. To velja tudi za razširjeno tretjo (1812) in četrto izdajo (1826). Glede s čustvi nabite govorice je ta križev pot neke sredi med Leonardovim in »Nagličevim«.

4. Vsem trem križevem potom je skupno, da se ustavljajo le ob Kristusovem trpljenju in smrti. Morda je to eden od razlogov, da je med današnjimi kristjani še vedno navzoče razumevanje velikonočnih skrivnosti nekoliko okrnjeno, t. j., da je prevelik poudarek na Jezusovem trpljenju in smrti, premalo pa izstopa vera v vstajenje.⁵⁸

5. V vseh treh križevih potih, zlasti pa v »Nagličevem« in Klementinijevem, je zelo velik poudarek na človekovi grešnosti, ki je razlog za Kristusovo muke polno pot na Kalvarijo. V molivcu skušajo na vsak način prebuditi občutek krivde in ga pripraviti, da bo padel na kolena, prosil Jezusa za usmiljenje in odpuščanje ter obljubil, da se bo poboljšal. Zlasti »Naglič« in Klementini sta pri naštevanju grehov in krivde zelo konkretna in natančna, tako da človeku temeljito izprašata vest in ga tako rekoč prisilita, da se spreobrne. V nekem smislu so vsi trije križevi poti pravo spokorno bogoslužje, čeprav ne v obliki, kakor smo je vajeni v pokoncilski liturgiji.

Povzetek: Julka Nežič, Frančiškanski, ljudski in jožefinski križev pot

Križev pot je bil med našim narodom vedno priljubljen, saj je v zadnjih treh stoletjih skoraj v vsakem molitveniku bilo objavljeno vsaj eno besedilo te ljudske pobožnosti, izšlo pa je tudi več samostojnih izdaj. Med ohranjenimi besedili iz 18. in 19. stol. zasledimo tri skupine križevih potov: frančiškanskega, »ljudskega« in jožefinskega. Med frančiškanskimi križevimi poti izstopa križev pot Leonarda Portomavriškega, ki je bil odobren za javno božjo službo in je prvič izšel v slovenskem jeziku leta 1753. To je najbolj razširjen križev pot v slovenskem jeziku in je v uporabi še danes. »Ljudski« križev pot, kakor ga je ohranil Matija Naglič v svojem »halištru«, je tipičen izraz ljudske vernosti 18. in 19. stol., za katero je značilno sočustvovanje s trpečim Kristusom, želja po konkretnem, oprijemljivem, po naštevanju in merjenju, pa tudi žuganje s kaznijo in peklom. Takšni križevi poti so bili eden od razlogov za nastanek jožefinskih križevih potov, ki so imeli le tiste postaje, ki so temeljile na svetopisemskem poročilu,

⁵⁸ Direktorij za ljudske pobožnosti in bogoslužje, ki ga je izdala Kongregacija za bogoslužje in zakramente, pravi, da je primerno, da križev pot sklenemo tako, »da se verniki odprejo v pričakovanje, polno vere in upanja v vstajenje. Po zgledu postaje Anastasis ob koncu križevega pota v Jeruzalemu lahko sklenemo to pobožno vajo s spominom na Gospodovo vstajenje« (prim. slovensko izdajo v zbirki *Cerkveni dokumenti*, št. 102, str. 102).

zavrgli pa druge, ki jih je poznala krščanska tradicija. Najpomembnejši takšen križev pot v slovenskem jeziku je križev pot Antona Klementinija, ki je izšel štirikrat (1806, 1808, 1812, 1826), a je bolj premišljevanje Jezusovega trpljenja kot pa pravi križev pot.

Ključne besede: križev pot, ljudska pobožnost, Leonardo Portomavriški, Matija Naglič, Anton Klementini

Summary: **Julka Nežič, Franciscan, Folk and Josephinian Ways of the Cross**

The Way of the Cross has always been very popular among Slovenian people. For the last three centuries practically all prayer books have contained at least one text of this popular devotion and also several separate booklets have been published. Among the preserved texts of the 18th and 19th centuries three groups of the Ways of the Cross can be found: the Franciscan, the »folk« and the Josephinian ones. Among the Franciscan Ways of the Cross the most important is the one by St. Leonard of Port Maurice, which was allowed for church service and first published in Slovenian language in 1753. This is the most widely spread Way of the Cross in Slovenian language and is still being used. The »folk« Way of the Cross as preserved by Matija Naglič is a typical expression of popular piety in the 18th and 19th centuries, which is characterized by compassion with the suffering Jesus Christ, by a wish for concreteness and tangibility, for enumeration and measuring as well as by threatening with punishment and hell. Such Ways of the Cross were one of the reasons for the establishment of Josephinian Ways of the Cross comprising only stations based on the Bible and rejecting others known only by Christian tradition. The most important of the latter ones is the Way of the Cross by Anton Klementini, which was published four times (1806, 1808, 1812, 1826), but is really more a reflection on Christ's suffering than a real Way of the Cross.

Key words: Way of the Cross, popular devotion, Leonard of Port Maurice, matija Naglič, Anton Klementini